

УДК 330.101:338.45:351.82

ТЕОРЕТИЧНІ ОСНОВИ ФОРМУВАННЯ СИСТЕМИ ЕКОНОМІЧНОЇ БЕЗПЕКИ ПІДПРИЄМСТВА

Н. Матвійчук

Східноєвропейський національний університету імені Лесі Українки

У статті розглянуто підходи до визначення понять «економічна безпека підприємства» та «система економічної безпеки підприємства». Запропоновано власні трактування цих понять. Виокремлено основні структурні елементи системи економічної безпеки підприємства: мета, завдання, функції, принципи, об'єкти і суб'єкти та механізм забезпечення.

Ключові слова: підприємство, економічна безпека підприємства, система економічної безпеки підприємства, механізм забезпечення економічної безпеки підприємства, політика безпеки.

Досягнення стійкого та ефективного розвитку підприємства тісно взаємопов'язане із забезпеченням високого рівня його безпеки, насамперед економічної. Особливо актуальним це питання є для вітчизняних підприємств, які діють в умовах підвищеного ризику через специфіку національної економіки, кожна сфера якої має загрозливі тенденції розвитку. Це актуалізує проблему формування дієвої комплексної системи економічної безпеки на підприємстві.

Дослідженням теоретичних аспектів економічної безпеки підприємства займалися багато науковців, серед яких: О. Ареф'єва, Т. Васильців, О. Грунін, А. Заїчковський, Т. Іванюта, І. Камлик, Кузенко, В. Мунтіян, Є. Олейніков, В. Ортинський, С. Покропивний, В. Шликов та ін. Однак термін «економічна безпека підприємства» до сьогодні не знайшов однозначного трактування в офіційних документах України та науковій літературі.

Існує дуже багато підходів до визначення поняття «економічна безпека підприємства». Найчастіше це поняття визначають як стан захищеності підприємства від внутрішніх та зовнішніх загроз та/або як стан найбільш ефективного використання його корпоративних ресурсів (табл. 1).

Таблиця 1

Підходи до визначення наукового поняття «економічна безпека підприємства»

Автори	Визначення поняття «економічна безпека підприємства»
Олейніков Є. А. [15, с. 138]	стан найбільш ефективного використання корпоративних ресурсів для подолання загроз і забезпечення стабільного функціонування підприємства тепер і в майбутньому
Ілляшенко С. Н. [7, с. 12],	стан ефективного використання його ресурсів та існуючих ринкових можливостей, що дозволяє запобігати внутрішнім і зовнішнім загрозам і забезпечувати його тривале виживання та стійкий розвиток на ринку відповідно до обраної місії
Грунін О. А., Грунін С. О. [4, с. 37-38]	стан суб'єкта господарювання, за якого він при найбільш ефективному використанні корпоративних ресурсів досягає запобігання, послаблення чи захисту від існуючих небезпек та загроз чи інших непередбачуваних обставин та забезпечує досягнення цілей бізнесу в умовах конкуренції і господарського ризику
Судоплатов А. П., Лекарев С. В. [16, с. 3]	стан його правових, економічних та виробничих відносин, а також матеріальних, інтелектуальних та інформаційних ресурсів, який виражає здатність підприємства до стабільного функціонування
Економічна енциклопедія за редакцією Мочерного С. В. [5, с. 411]	стан незалежності суб'єктів підприємницької діяльності від недобросовісної конкуренції підприємств-монополістів, непередбачуваних договорами дій підприємств-постачальників і торговельних організацій, від нерациональної економічної і правової політики держави та інших чинників
Шалагін Д. А. [18, с. 98-102]	стан, у якому забезпечується мінімальний негативний вплив внутрішніх і зовнішніх загроз на діяльність та економічний результат підприємства

Багатозначність у визначенні такої важливої категорії як «економічна безпека підприємства» свідчить, з одного боку, про важливість проблеми, а з іншого, – про незавершеність методологічного й теоретико-прикладного її опрацювання, а, отже, про необхідність подальших досліджень, спрямованих на формування чіткого та однозначного трактування цього поняття.

Це стане основою для визначення сутності системи економічної безпеки підприємства, її складових та механізму забезпечення. Адже в сучасній науковій думці немає також єдиного підходу і до визначення змісту системи економічної безпеки підприємства, відповідно існують і розбіжності у поглядах на її елементи (об'єкти, суб'єкти, механізм забезпечення і т.д.).

Багато науковців ототожнюють систему економічної безпеки із комплексом заходів по її забезпеченню. Так, О. Линник, Н. Артеменко, Н. Токар. визначають систему економічної безпеки підприємства як комплекс організаційно-управлінських, режимних, технічних, профілактичних та пропагандистських заходів, спрямованих на реалізацію захисту інтересів підприємства від зовнішніх і внутрішніх загроз [12]. Дуже близьким за змістом до цього визначення є трактування системи економічної безпеки підприємства Л. Шарія [1, с. 64]. Цей підхід, на нашу думку, не відображає в повній мірі сутність такого широкого поняття, як система безпеки. Дещо ширшим є визначення О. Іващенко, П. Четверікова і О. Локотецької, які розглядають систему економічної безпеки підприємства як комплекс взаємопов'язаних організаційно-правових заходів, що здійснюються спеціальними службами, підрозділами підприємства, спрямованих на захист всіх функціональних складових підприємства та його життєво важливих інтересів від реальних або потенційних зовнішніх та внутрішніх загроз для забезпечення успішного фінансово-економічного розвитку [9; 13, с. 199].

Л. Донець та Н. Ващенко виділяють наступні елементи системи економічної безпеки підприємства: об'єкти безпеки, суб'єкти безпеки, механізм забезпечення та особливу роль приділяють політиці безпеки, яка включає в себе визначення мети, функцій, принципів та розроблення стратегії. Це визначення у порівнянні з попередніми є більш ґрунтовнішим, не зводиться до комплексу заходів щодо забезпечення економічної безпеки, однак неоднозначним є виділення політики безпеки як окремого елемента системи безпеки. Вважаємо, що політика безпеки є важливою складовою механізму її забезпечення. Тому, більш вдалим є трактування Л. Худолія, який визначає систему економічної безпеки підприємства як «... комплексне поняття, до складу якого входять суб'єкти, об'єкти та механізм реалізації безпеки на підприємстві» [17].

Метою дослідження є теоретичне визначення сутності системи економічної безпеки підприємства та її структурних елементів.

На основі критичного аналізу трактувань поняття «економічна безпека підприємства» ми пропонуємо власне узагальнене його визначення. На наш погляд, економічна безпека підприємства – це стан суб'єкта в межах порогових значень основних показників діяльності, що дає змогу протидіяти загрозам і небезпекам для захисту корпоративних економічних інтересів, стабільного функціонування та розвитку.

Забезпечення економічної безпеки підприємства вимагає створення на підприємстві власної системи безпеки. Вважаємо, що згідно із системним підходом, система економічної безпеки підприємства – це сукупність взаємопов'язаних елементів (органів, засобів, методів і заходів), що діє на основі певних принципів, та сформована для забезпечення необхідного рівня захищеності підприємства від наявних і потенційних загроз та мінімізації їх негативного впливу.

Комплексна система економічної безпеки підприємства включає такі елементи: мету, завдання, функції системи безпеки, принципи її побудови та функціонування, об'єкти і суб'єкти та механізм забезпечення.

Метою системи економічної безпеки підприємства є гарантування його стабільного й ефективного функціонування та розвитку, забезпечення захищеності від внутрішніх та зовнішніх загроз на основі реалізованого комплексу заходів економіко-правового та організаційного характеру.

До основних завдань комплексної системи економічної безпеки підприємства відносять:

- 1) забезпечення економічної ефективності господарської діяльності суб'єкта господарювання, його фінансової стабільності та незалежності;
- 2) захист співробітників підприємства, збереження його майна, грошових коштів, конфіденційної інформації від протиправних посягань з боку конкурентів і кримінальних угруповань;

Рис. 1. Складові системи економічної безпеки підприємства

- 3) збір, аналіз та оцінка інформації про партнерів, конкурентів, клієнтів з метою попередження реальних та можливих загроз економічній безпеці;
- 4) забезпечення високої конкурентоздатності продукції, товарів та послуг на основі ефективного менеджменту та маркетингу;
- 5) організація навчання персоналу та контроль щодо дотримання ним відповідних вимог, норм та правил, спрямованих на забезпечення економічної безпеки;
- 6) формування власної служби безпеки, адекватної небезпекам і загрозам та ін. [10].

Система безпеки підприємства покликана виконувати певні функції. Найважливішими з них є: прогнозування, виявлення, запобігання, послаблення небезпек і загроз, забезпечення захищеності підприємства та його персоналу, збереження його майна, створення сприятливого конкурентного середовища, ліквідація наслідків нанесеного збитку та ін.

Організація, побудова та функціонування комплексної системи економічної безпеки підприємства повинні здійснюватися на основі наступних принципів: *комплексність (системність)* – необхідність створення такої системи безпеки, що забезпечила б захищеність всіх об'єктів; *своєчасність* – раннє виявлення загроз та запобігання їх шкідливому впливу; *безперервність* – постійна дія системи; *законність* – вся система економічної безпеки та її функціонування мають бути побудовані у відповідності до існуючих в країні правових норм; *плановість* – діяльність по забезпеченню безпеки організується на основі комплексної програми та конкретних планів по окремих напрямках безпеки; *економічна доцільність* – вартість заходів по забезпеченню економічної безпеки не повинна перевищувати вартості отриманих економічних результатів; *взаємодія* – координація всіх учасників системи безпеки, включаючи узгодження дій із зовнішніми організаціями; *поєднання гласності та конфіденційності* – з одного боку, система основних заходів безпеки повинна бути відома всім працівникам підприємства, а з другого, – цілий ряд способів, засобів, методів забезпечення безпеки повинні бути законспіровані та відомі дуже вузькому колу фахівців; *компетентність* – професіоналізм всіх учасників системи; *контроль* – відповідність отриманих від проведених заходів безпеки результатів тим показникам, які передбачались при їх плануванні [9; 6, с. 4; 14].

Головними елементами системи економічної безпеки підприємства є її суб'єкти та об'єкти. До об'єктів системи безпеки відносять: різноманітні види діяльності підприємства (виробнича, комерційна, збутова, постачання, управління, планування), інформація, персонал, майно, нематеріальні цінності, економічні інтереси підприємства, трансформація стану яких призводить до зміни рівня його економічної безпеки [13, с. 200; 8, с. 24].

Всіх суб'єктів системи економічної безпеки поділяють на дві групи:

- внутрішні суб'єкти – особи та підрозділи, які здійснюють функції захисту економічної безпеки конкретного підприємства і які входять у його структуру (працівники служби економічної безпеки та інших підрозділів – планово-економічного, фінансового та юридичного відділів, служби внутрішнього аудиту, відділу кадрів тощо);
- зовнішні суб'єкти – зовнішні організації, які створюють умови для ефективного забезпечення економічної безпеки підприємства: 1) законодавчі органи влади, що формують законодав-

чу базу функціонування і захисту підприємницької діяльності; 2) виконавчі органи влади; 3) правоохоронні органи, які ведуть боротьбу зі злочинністю; 4) судові органи, які забезпечують дотримання прав і законних інтересів суб'єктів підприємницької діяльності; 5) сукупність недержавних охоронних агентств, аналітичних центрів та інформаційних служб, що надають послуги з охорони об'єктів, захисту даних та збору інформації [3, с. 42].

Економічна безпека підприємства є складною комплексною системою, яка залежить від багатьох різних факторів. Тому її варто розглядати через призму функціональних складових, з яких вона складається. Існують різні підходи щодо виділення підсистем корпоративної безпеки підприємства. Найчастіше у структурі економічної безпеки виділяють такі складові: фінансову, кадрову, техніко-технологічну, політико-правову, інформаційну, екологічну та силову. Кожна з цих підсистем оцінюється сукупністю якісних та насамперед кількісних показників (індикаторів), які дають змогу достовірно та всебічно оцінити як рівень кожної складової економічної безпеки, так і загальний її рівень (див. табл. 2).

Таблиця 2
Функціональні підсистеми економічної безпеки підприємства та їх основні показники [2]

Функціональні підсистеми економічної безпеки підприємства	Мета	Основні показники підсистеми
Фінансова	забезпечення фінансової стійкості підприємства, високих фінансових результатів, платоспроможності й ліквідності та недопущення банкрутства	показники прибутковості, ділової активності, фінансової стійкості, платоспроможності
Кадрова	захист персоналу та нейтралізація загроз пов'язаних із ним, його інтелектуальним потенціалом і трудовими відносинами в загальному	коефіцієнти: - плинності кадрів, - кваліфікації працівників підприємства, - фізичного старіння кадрів, - забезпеченості персоналом; частка доходу підприємства від використання інтелектуальної власності
Техніко-технологічна складова	ефективне використання ресурсів та застосування прогресивних технологій, що відповідають сучасним світовим аналогам, з метою забезпечення високого технологічного потенціалу та підсилення конкурентоспроможності підприємства	показники руху та технічного стану основних засобів (коефіцієнт оновлення, вибуття, приросту, зносу, придатності); показники використання основних засобів (фондовіддача, фондоозброєність, рентабельність основних засобів); коефіцієнти: - завантаження виробничих потужностей, - співвідношення фактичних і необхідних інвестицій у виробництво, - браку;
Політико-правова складова	правове забезпечення діяльності підприємства і дотримання чинного законодавства	питома вага договорів підприємства, за якими відкриті судові справи, у загальній кількості господарських договорів підприємства; питома вага сплачених штрафних санкцій у загальній сумі зобов'язань за господарськими договорами підприємства; частка витрат на юридичне забезпечення діяльності підприємства в загальній структурі його витрат; коефіцієнт якості юридичних послуг
Інформаційна складова	інформаційно-аналітичне забезпечення усієї діяльності підприємства, захист його інформаційних каналів	коефіцієнти: - повноти інформації, - точності інформації, - суперечливості інформації, - захищеності інформації; продуктивність інформації
Екологічна складова	мінімізація забруднення довкілля	коефіцієнти: - безпечності продукції, раціонального використання відходів
Силова складова	забезпечення фізичної безпеки працівників підприємства і збереження його майна	коефіцієнт захищеності майна та персоналу

Якщо комплексний показник рівня економічної безпеки знаходиться поза межами порогового значення, тоді встановлюється відхилення за кожною складовою, виявляються чинники внутрішнього та зовнішнього середовища, які негативно вплинули на відповідний показник, розробляються конкретні дії та надаються рекомендації щодо підвищення рівня економічної безпеки.

Одним з найважливіших елементів системи безпеки підприємства є механізм її забезпечення, що являє собою сукупність законодавчих актів, правових норм, спонукальних мотивів і стимулів, методів, заходів, сил і засобів, за допомогою яких суб'єкт впливає на об'єкт для досягнення цілей безпеки [8, с. 28]. Основними елементами механізму забезпечення економічної безпеки є методи, інструменти (засоби) та заходи їх реалізації.

Система економічної безпеки підприємства будується відповідно до політики та стратегії безпеки. Політикою забезпечення економічної безпеки є комплекс економіко-правових заходів, які спрямовані на досягнення та підтримку безпечного стану життєздатності підприємства [3, с. 63]. Стратегія економічної безпеки підприємства – це система забезпечення економічної безпеки підприємства в довгостроковому періоді.

Для ефективної реалізації політики забезпечення економічної безпеки підприємства необхідно володіти достатнім обсягом ресурсів та засобів забезпечення безпеки, серед яких можна виокремити наступні: *технічні* (охоронно-пожежні системи, відео- та радіоапаратура, засоби виявлення вибухових приладів, бронежилети); *організаційні* (спеціалізовані організаційні формування, що забезпечують безпеку підприємства); *інформаційні* (конфіденційна інформація з питань економічної безпеки); фінансові засоби (достатній обсяг фінансових ресурсів); *правові* (закони та підзаконні акти, власні правові акти з питань забезпечення безпеки підприємства); *кадрові та інтелектуальні засоби* (кваліфікований персонал, здатний реалізовувати політику гарантування безпеки за кожною з її складових) [19].

Переведені з статичного в динамічний стан вищевказані засоби перетворюються в методи забезпечення безпеки підприємства: *технічні* (спостереження, контроль, ідентифікація); *інформаційні* (складання характеристик на працівників); *фінансові* (матеріальне стимулювання працівників, що мають досягнення в забезпеченні безпеки підприємства); *правові* (судовий захист прав та інтересів); *кадрові* (підбір, навчання кадрів, що забезпечують безпеку підприємства); *інтелектуальні* (патентування).

Методика побудови системи економічної безпеки підприємства включає такі етапи: 1) вивчення специфіки діяльності підприємства, сегмента, який воно займає на ринку, знайомство з персоналом; 2) аналіз зовнішніх і внутрішніх загроз економічній безпеці підприємства та вивчення інформації про кризові ситуації, їхні причини і шляхи врегулювання; 3) аудит наявних засобів із забезпечення безпеки й аналіз їх відповідності виявленим загрозам; 4) моделювання нової системи економічної безпеки підприємства: розробка плану усунення виявлених під час аудиту недоліків; підготовка пропозицій щодо удосконалення системи економічної безпеки (у т.ч. створення служби безпеки на підприємстві, якщо такої не існувало); розрахунок усіх видів необхідних ресурсів; планування щомісячних витрат на забезпечення функціонування системи економічної безпеки (бюджет); 5) затвердження керівництвом моделі нової системи та бюджету на її утримання; 6) етап формування нової системи економічної безпеки; 7) оцінка ефективності сформованої системи, а також її удосконалення [11].

Запропонована методика формування системи економічної безпеки підприємства передбачає здійснення постійного контролю й коригування системи безпеки, щоб оптимально пристосовуватися і реагувати на зміни у зовнішньому та внутрішньому середовищі.

Отже, комплексна система економічної безпеки підприємства включає такі елементи: мету, завдання, функції системи безпеки, принципи побудови та функціонування, об'єкти і суб'єкти та механізм забезпечення. Вона формується для забезпечення необхідного рівня захищеності підприємства від наявних і потенційних загроз та мінімізації їх негативного впливу. Основними критеріями оцінки її надійності та ефективності є: забезпечення стабільної роботи підприємства, збереження і примноження фінансів і матеріальних цінностей, попередження кризових ситуацій.

СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ

1. Безопасность предпринимательской деятельности: [учебн.] / Под общей ред. д.ф.н. Л.Д. Шарый. – М.: ВК, 2005. – 480 с.
2. Бурда І. Я. Економічна безпека підприємства та місце в ній кадрової безпеки // Ефективна економіка. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.economy.nauka.com.ua/?op=1&z=743>.
3. Васильців Т. Г. Фінансово-економічна безпека підприємств України: стратегія та механізми забезпечення: [монографія] / Т. Г. Васильців, В. І. Волошин, О. Р. Бойкевич, В. В. Каркавчук, [за ред. Т. Г. Васильціва]. – Львів: ВИДАВНИЦТВО, 2012. – 386 с.
4. Грунин О. А. Экономическая безопасность организации / О. А. Грунин, С. О. Грунин. – СПб. : Питер, 2002. – 160 с.
5. Економічна енциклопедія: У трьох томах / Ред. кол. С. В. Мочерний (відп. ред.) та ін. – Т. 1 – К.: Видавничий цент «Академія», 2000. – 864 с.
6. Зубок М. І. Економічна безпека суб'єктів підприємництва: [навч. посібн.] / М. І. Зубок, В. С. Рубцов, С. М. Яременко, В. Г. Гусаров. – К.: ЦУЛ, 2012 – 226 с.
7. Ільяшенко С. И. Составляющие экономической безопасности предприятия и подходы к их оценке / С. И. Ільяшенко // Актуальні проблеми економіки. – 2003. – № 3 (21). – С. 12-19.
8. Іванюта Т. М., Заїчковський А. О. Економічна безпека підприємства: [навч. посібн.] / Т. М. Іванюта, А. О. Заїчковський – К.: Центр учбової літератури, 2009. – 256 с.
9. Іващенко О. В. Система фінансово-економічної безпеки підприємства / О. В. Іващенко, П. М. Четверіков / [Електронний ресурс] – Режим доступу: <http://www.sworld.com.ua/index.php/ru/conference/the-content-of-conferences/archives-of-individual-conferences/oct-2012>.
10. Камлик М. І. Економічна безпека підприємницької діяльності. Економіко-правовий аспект : [навч. посібн.] / М. І. Камлик – К.: Атіка, – 2005. – 432 с.
11. Коробчинський О. Л. Методика формування системи економічної безпеки підприємства / О. Л. Коробчинський // Актуальні проблеми економіки. – 2009. – № 4 (94). – с. 41-45. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.nbuv.gov.ua/portal/Soc_Gum/APE/2009_4/41-45.pdf.
12. Линник О. І. Економічна безпека підприємства: поняття і підходи / О. І. Линник, Н. В. Артеменко, Н. Б. Токар. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://repository.kpi.kharkov.ua/bitstream/KhPI-Press/2889/1/Lynnyk_Ekonomichna%20bezpeka_2012.pdf.
13. Локотецька О. В. Використання системного підходу при дослідженні економічної безпеки підприємства / О. В. Локотецька // Вестник Национального технического университета «ХПИ». – Х. : НТУ «ХПИ», 2011. – С. 197-202.
14. Ортинський В. Л. Економічна безпека підприємств, організацій та установ / В. Л. Ортинський, І. С. Керницький, З. Б. Живко – К. : Правова єдність, 2009. – 544 с. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://pidruchniki.ws/1337101851278/ekonomika/sistema_ekonomichnoyi_bezpeki_pidpriemstva#744.
15. Основы экономической безопасности / под науч. ред. Е. А. Олейников. – М. : ЗАО «Бизнес-школа», 1997. – 288 с.
16. Судоплатов А. П. Безопасность предпринимательской деятельности: [практ. пособие] / А. П. Судоплатов, С. В. Лекарев. – М. : ОЛМА-ПРЕСС, 2001. – 381 с.
17. Худолій Л. М. Складові економічної безпеки суб'єктів господарської діяльності / Л. М. Худолій [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.economy.nauka.com.ua/index.php?operation=1&iid=455>.
18. Шалагин Д. А. Методологические основы формирования экономической безопасности предприятия / Д. А. Шалагин // Вестник Белорусского национального технического университета. – 2009. – № 1. – С. 98–102.
19. Щербина В. М. Інформаційне забезпечення економічної безпеки підприємств та установ / В. М. Щербина // Актуальні проблеми економіки. – 2008. – № 10. – С. 220-225.

THEORETICAL BASES OF FORMING A SYSTEM OF ENTERPRISE ECONOMIC SECURITY

N. Matviychuk

Lesia Ukrainka Eastern European national university

The concept of «enterprise economic security» and «system of enterprise economic security» are considered. The interpretations of these concepts are propounded. The basic structural elements of the system of enterprise economic security are considered: purpose, goals, functions security system, principles of building and functioning, objects and agents, mechanism ensuring enterprise economic security.

Key words: enterprise, enterprise economic security, system of enterprise economic security, mechanism ensuring enterprise economic security, security policy.

ТЕОРЕТИЧЕСКИЕ ОСНОВЫ ФОРМИРОВАНИЯ СИСТЕМЫ ЭКОНОМИЧЕСКОЙ БЕЗОПАСНОСТИ ПРЕДПРИЯТИЯ

Н. Матвийчук

Восточноевропейский национальный университет имени Леси Украинки

В статье рассмотрены подходы к определению понятий «экономическая безопасность предприятия» и «система экономической безопасности предприятия». Предложены собственные определения этих понятий. Выделены основные структурные элементы системы экономической безопасности предприятия: цель, задачи, функции системы безопасности, принципы ее построения и функционирования, объекты и субъекты, механизм обеспечения.

Ключевые слова: предприятие, экономическая безопасность предприятия, система экономической безопасности предприятия, механизм обеспечения экономической безопасности предприятия, политика безопасности.